

Лисак О. Б.
Київський національний
торговельно-економічний університет

ПОШИРЕННЯ АНГЛОМОВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЄВРОПЕЙСКУ МОБІЛЬНІСТЬ

Розглянуто причини поширення англійської мови у вищій освіті, позитивні наслідки, загрози та проблеми, пов'язані з цим процесом. Зроблено огляд англломовних магістерських програм в основних європейських країнах. Проаналізовано стан володіння іноземною мовою українськими студентами. Зроблено висновки щодо мовної ситуації, яка склалася в Україні та ЄС.

***Ключові слова:** багатомовність, багатокультурність, lingua franca, англломовна магістерська програма, міжнародна мова, європейська мобільність.*

У глобальному обговоренні щодо англійської мови як міжнародної мови міжнаціонального спілкування або “мови вбивці”, прийняття англійської як засобу навчання в сфері вищої освіти спричинює велику стурбованість. Багатомовність та мовне різноманіття вбудовані в офіційну політику Європейського Союзу та Ради Європи, і Болонський процес узгодження вищої освіти обіцяє “належне забезпечення мовної різноманітності”. Але навіть ентузіасти визнають проблеми реалізації такої політики, яка проявляється у невблаганному зростанні використання англійської мови. Ця стаття має на меті дати огляд, заснований на останніх та іноді розрізнених джерелах в спробі намалювати повну та актуальну картину поширення англломовного навчання в університетах Європи та його впливу на європейську мобільність. Стаття встановлює зміни в умовах зростаючої глобалізації та експансії ринку і аналізує сили, які є рушійною силою прийняття англійською мовою, і деякі з проблем, які може створити прискорення поширення англійської мови в європейській вищій освіті [1, с. 5-8].

Питання європейської мобільності, яке передбачає тимчасову зміну місця навчання та проживання, нерозривно пов'язано з необхідністю адаптації в іноземному мовному та культурному середовищі. Оскільки ЄС зараз нараховує 27 країн-членів, а мобільний студент може виявити бажання отримати рівень бакалавра в одній країні, магістра у другій, а потім поїхати на стажування у третю, – все це призводить до необхідності існування мови, яка б задовольнила потреби у навчанні усіх іноземних студентів. Такою мовою, наразі, є англійська. Перспективи “англієзації” навчання у Європі, рівень володіння англійською українськими студентами, та вплив мовного питання на європейську мобільність студентів і досліджується в цій статті.

Питання поширення англломовного навчання досліджують такі зарубіжні вчені, як: Д. А. Колеман, С. Маргінсон, М. ван дер Венде, Х. де Віт, В. Макієвич, Б. Вехтер, В. Майворм. Українські дослідження щодо впливу англломовного навчання на мобільність українських студентів, але при написанні статті широко використовувались дані соціологічних опитувань,

проведених Інститутом Горшеніна, фондом “Демократичні ініціативи”, порталом rabota.ua.

Основними **цільми статті** є:

- розглянути причини і наслідки поширення англійської як мови навчання у закладах вищої освіти;
- дати огляд англомовним магістерським програма в Європі;
- навести дані щодо володіння іноземними мовами українським студентством.

Одним із важливих результатів Болонського процесу стало підвищення конкуренції між університетами. Поєднання більш високої плати за навчання, більшої мобільності студентів, надлишок пропозиції над попитом загострило ринковий характер вищої освіти: студент став клієнтом. Університети тепер не інститути, а бренди. Рейтинги університетів за зразком Північної Америки, які зараз вже інформують студентів про вибір університетів у Великобританії, Німеччині та інших європейських країнах, на сьогодні мають глобальний характер.

Якщо раніше університети залучали здебільшого місцевих студентів, зараз питанням престижу є залучення значної кількості студентів різних національностей та з різних країн. В епоху інтернаціоналізації і глобалізації, вищі навчальні заклади стають неоднорідними установами, що характеризується наявністю значної частини міжнародних студентів, полікультурних і багатомовних студентів з різних етнічних меншин. Наприклад, у Великобританії 10% студентів є іноземцями (з ЄС та поза ЄС) і діти у школах Лондона говорять більш ніж 300 мовами, що потенційно може продовжитися і у вищих навчальних закладах [2, с. 8-12].

У той час як глобальний статус англійської спонукає прийняття її основною мовою спілкування у вищій освіті, це лише додає до впливу англійської мови у світі. Однією з найбільш значних тенденцій в області навчання в усьому світі є зростаюча кількість англомовних курсів в університетах. Потреба викладати деякі предмети англійською, а не національною мовою, добре зрозуміла: в науках, наприклад, сучасні підручники і науково-дослідні статті легше всього знайти однією із світових мов і, швидше за все, англійською мовою.

Англомовні випускники можуть розповсюдити мову навчання на соціальну сферу, і передати її своїм дітям, оскільки знання англійської мови стає маркером соціальних привілеїв. Англійська у середовищі вищої освіти є одним із чинників переходу її від другої іноземної мови до рідної. Водночас, країни, що розвиваються, можуть самі стати експортерами освітніх послуг. Це також є позитивною стороною, з точки зору формальної наукової бази, англійська сприяє глобальним академічним обмінам, розвитку знань, кар'єрному зростанню і мобільності.

Причини, які спонукають окремі вищі навчальні заклади, а також регіональні або національні органи влади впроваджувати англомовні програми і курси, можна поділити на сім категорій: об'єднання змісту

навчання та вивчення мов (CLIL), інтернаціоналізація, студентські обміни, навчання і дослідження, мобільність персоналу, працевлаштування випускників на ринку. Можна припустити, що ця сукупність мотивів варіюється від етичних і педагогічних до прагматичних і комерційних. Вивчення іноземної мови як такої не є причиною прийняття англійської мови навчання [3, с. 1-5].

Протягом останніх двох десятиліть Європейська Комісія запустила різноманітні програми (наприклад, Erasmus, Erasmus Mundus тощо), щоб сприяти інтернаціоналізації вищої освіти з метою збільшення контактів між студентами-випускниками в Європі, і водночас це робить європейську вищу освіту більш привабливою для студентів з інших країн. Незважаючи на відсутність надійних даних щодо студентської мобільності, Великобританія та США, видається, нараховують більше третини всіх іноземних студентів у світі, тоді як разом на основні англомовні країни в сукупності припадає близько 46%. Одним очевидним способом підвищення конкурентоздатності неангломовних університетів є створення пропозиції англомовних версій програм, що насправді і відбувається у великій кількості європейських інститутів. Це одна з головних причин чому частка ринку основних англомовних країн, як очікується, скоротиться в найближчі кілька років.

Навчання засобами англійської мови було широко прийнято, незважаючи на передбачувані проблеми:

- недостатнє знання мови та потреба в навчанні корінних співробітників і студентів;
- ідеологічні заперечення, що впливають з передбачуваної загрози культурної ідентичності та статусу рідної мови як мови науки;
- небажання місцевих співробітників вчити англійську;
- нестача відповідних англомовних фахівців на міжнародному ринку;
- нездатність викладачів-носіїв мови адаптуватися до студентів, для яких англійська мова є нерідною;
- недостатнє володіння студентами, що в'їжджають в країну, мовою приймаючої країни;
- організаційні проблеми та адміністративна інфраструктура;
- відсутність інтересу з боку місцевих студентів;
- втрата впевненості в собі і нездатність адаптуватися серед місцевих студентів;
- відсутність критичної маси іноземних студентів;
- відсутність культурної інтеграції іноземних студентів;
- фінансування викладачів та іноземних студентів з бідніших країн;
- однаковість і доступність навчальних матеріалів;
- справедливість оцінки для носіїв та не-носіїв англійської мови.

Введення викладання англійською мовою додало привабливості багатьом європейським університетам, і англійська мова стала академічною *lingua franca* в європейській вищій освіті, незважаючи на спроби Європейської комісії підвищити багатомовність і багатокультурність в освіті.

Протягом останніх двох десятиліть поширення навчання англійською мовою в європейських університетах досягло цифри, небаченої раніше, тим не менш, зростання освіти англійською мовою не зводиться лише до Європи, це глобальна тенденція. Однак, як зазначалося вище, європейські університети мають спільні риси і формують розширення кола вживання англійської мови. За даними дослідження, проведеного Вехтером і Майвормом, більше 400 європейських вузів зараз надають більш ніж 2400 програм, що ведуться повністю англійською мовою. Це являє собою визначне зростання на 340% з 700 в 2002. Головними причинами, чому європейські університети пропонують програми англійською мовою, є:

- Залучення іноземних студентів;
- Підготовка вітчизняних студентів до світового ринку праці;
- Підвищення авторитету установи [4, с. 20-24].

Програми англійською мовою в неангломовних європейських країнах зараз знаходяться на підйомі. За дослідженням, проведеним Асоціацією академічного співробітництва (ACA) в 2007 році, Нідерланди були безперечним лідером в цій формі навчання, далі слідувала Фінляндія. Всі Північні країни також мають доволі сильну позицію. Освіта англійською мовою здебільшого пропонується на рівні магістратури, переважно в інженерних науках і бізнес-програмах.

У дослідженні на основі опитувань всіх визнаних навчальних закладів (близько 2200) в 27 європейських країнах, в яких англійська мова не є мовою внутрішнього спілкування, було виявлено, що число англомовних програм збільшилось приблизно в три рази за останні п'ять років – близько 2400 по всій Європі. Але в більшості країн, англомовна вища освіта як і раніше є досить неістотним явищем. Це не так в Голландії, в Фінляндії і в інших Скандинавських країнах, які є Європейськими лідерами в цій формі навчання. У південній Європі англомовні програми зустрічаються дуже рідко.

Велика частина пропозиції – майже 80 відсотків – зосереджена серед магістерських програм. Провідні предметні області є машинобудування дослідження, бізнес і управління. 70 відсотків програм стягують плату за навчання, датські установи є найбільш дорогими з платою близько 11.000 євро на рік. 65 відсотків усіх студентів є іноземцями, переважно з країн Європи та Азії. Порівняно з ситуацією п'ять років тому, англомовні програми з міжнародного маркетингу помітно підвищили популярність.

У жовтні 2011 року кількість англомовних магістерських програм зросла до 3701. Також з'явилися 963 додаткові програми, де англійська мова перерахована як одна з мов навчання, в результаті чого загальне число програм, що повністю або частково викладаються англійською мовою є 4664. Таким чином, з усіх перерахованих програм, 79 відсотків викладаються суто англійською мовою, а 21 відсоток англійською мовою і принаймні однією іншою мовою.

Зрозуміло, що кожного року більшість європейських країн збільшують кількість магістерських програм відносно до попереднього року. Особливо

велике зростання відбулося у 2010 році, частково через мету Болонського процесу мати три циклову систему, що була майже повністю виконана в зазначеному році. Це процентне збільшення є менш різким протягом довгого періоду часу і не вказує на фактичне уповільнення зростання, а скоріше на відображення збільшення абсолютного числа програм. Зрештою, той факт, що Франція показала 111 відсотків зростання в 2010 році, додавши 260 нових програм, необхідно розглядати у зв'язку з 33-відсотковим зростанням країни в 2011 році, що відповідає 346 новим програмам (див. табл.).

Чітке розходження можна спостерігати серед невеликими країнами (наприклад, Скандинавські країни та Нідерланди), які переключили майже всі свої аспірантські програми на викладання англійською мовою, і великими країнами (Німеччина, Франція, Іспанія та ін.), які адаптували лише невелику частину своїх освітніх пропозицій на англійську, незважаючи на порівняно велику абсолютне число програм.

Таблиця

*Динаміка розвитку англомовних магістерських програм
(за загальною кількістю та відсотком збільшення
відносно до попереднього року)*

	2007	2008		2009		2010		2011	
	<i>К-ть прогр.</i>	<i>К-ть програм</i>	<i>% зрост.</i>	<i>К-ть програм</i>	<i>% зрост.</i>	<i>К-ть програм</i>	<i>% зрост.</i>	<i>К-ть програм</i>	<i>% зрост.</i>
Країни	1028	1615	57%	2795	73%	3933	41%	4644	19%
Нідерланди	386	466	21%	679	46%	767	13%	810	6%
Германія	88	170	93%	414	144%	522	26%	632	21%
Швеція	168	238	42%	294	24%	383	30%	401	5%
Франція	11	31	182%	123	297%	260	111%	346	33%
Іспанія	8	45	463%	87	93%	189	117%	327	73%
Швейцарія	31	47	52%	134	185%	196	46%	237	21%
Бельгія	62	108	74%	144	33%	202	40%	212	6%
Італія	7	26	271%	77	196%	144	87%	191	33%
Данія	67	71	6%	110	55%	141	28%	188	33%

Джерело: дослідження Інституту вищої освіти “Англомовні магістерські програми в Європі: нові дані щодо попиту і пропозиції”, 2012 р.

Крім того, країни здійснюють Болонські реформи з різною швидкістю. Наприклад, в 2009 році Франція, Італія, Швейцарія, Німеччина показали більш ніж 100-відсоткове збільшення магістерських програм, у той час як Іспанія показала сплеск зростання в 2010 і 2011 роках. Оскільки кількість програм продовжує зростати, цікавим було б дізнатися, коли країни зупиняться на “природній” кількості програм, що задовольнятиме і внутрішній, і зовнішній попит. Оскільки Болонський процес є саме процесом, може пройти якийсь час, перш ніж окремі країни і Європа в цілому, знайде ту

кількість програм, які відповідають європейському та світовому попиту на англомовні програми.

Інший цікавий напрямок порівняння це тривалість магістерських програм. Хоча Болонський процес прагне стандартизувати системи вищої освіти по всьому континенту, тривалість (навантаження) європейських магістерських програм є інтенсивно обговорюваною темою серед держав. На загальну думку, тривалість магістерської програми повинна бути від одного до двох років, це рішення значною мірою залежить від тривалості програми ступеня бакалавра у певній країні.

Більшість магістерських програм в Великобританії та Ірландії мають тривалість в один рік, але невелика кількість неангломовних країн має однорічні магістерські програми. За даними дослідження, 67% магістерських програм в Іспанії тривають близько одного року, а в Бельгії ця частка значно нижче на 50%. Більшість інших країн континентальної Європи пропонують довші програм. Ця різниця має більше спільного із загальною структурою відповідних систем вищої освіти і не є специфічною для англомовних програм.

Якщо говорити про предметну направленість зазначених магістерських програм, бізнес, економіка та інженерні технології є найбільш популярними дисциплінами, що нараховують 28 і 21% від загального числа програм, відповідно. Ці дві дисциплінарні категорії складають 2285, або 49% від 4664 запропонованих програм. Програми в області соціальних наук є третьою найбільш популярною програмою з 13% (602 програми), потім ідуть природничі науки (9%, 413 програм), гуманітарні науки і мистецтво (8%, 397 програм), і медицина та здоров'я (6%, 293 програм). Решта 15% програм являють собою поєднання інших дисциплін, у тому числі освіти, права, науки про навколишнє середовище та журналістики.

Мобільність по всій Європі не є збалансованою. Кілька європейських країн стикаються з вищими показниками, студентів, що в'їжджають, ніж тих, що виїжджають студентів і навпаки. За даними досліджень країнами з більшою кількістю вхідних студентів, ніж студентів, що виїжджають за кордон, є Швейцарія, Великобританія, Німеччина, Франція та Австрія. Країни з найвищим рівнем вихідного потоку студентів порівняно з вхідним є Ісландія, Словаччина, Греція і Ірландія.

Причини цих дисбалансів в мобільності, окрім інших причин, також пов'язані з володінням мовою мобільними студентами. Це пов'язано не тільки з мовною підготовкою в системі середньої освіти, а також у зв'язку з тим, що вивчення європейських мов, менш широко поширених у ЄС, не завжди заохочується або не є безкоштовним у вищих навчальних закладах або навіть через труднощі вивчення певних мов. Мовами, найбільш поширеними в Європі є англійська, за нею слідує німецька, французька та іспанська.

Дані деяких опитувань також відслідковують тісний зв'язок між володінням мовами і студентською мобільністю. У той час як 26%

французьких студентів з дуже хорошим володінням принаймні однією іноземною мовою навчаються за кордоном, тільки 7 відсотків французьких студентів з невеликим знанням іноземних мов вирішили зробити так [6, с. 35-40].

Студентські представники відреагували на цей зв'язок між мовою і мобільністю студентів, вимагаючи збільшення і фінансової підтримки вивчення мов у вищих навчальних закладах країни, а також підтримку вивчення мови під час періоду мобільності в приймаючій країні.

Все частіше, освіта, що пропонується англійською мовою розглядається як еквівалент інтернаціоналізації, що призводить до зниження фокусу на інших іноземних мовах, а також недостатня увага приділяється якості англійської мови студентів і викладачів, для яких англійська не є рідною мовою, і, таким чином це призводить до зниження якості освіти.

Як ми бачимо, знання англійської мови є у більшості випадків необхідною передумовою отримання якісної європейської освіти, подальшого успішного працевлаштування. Наведемо дані щодо володіння іноземними мовами українськими студентами, і, як наслідок, можливості прийняття ними участі в європейських програмах мобільності. Слід зазначити, що статистичні дані досить розрізнені.

Четвертий річний соціологічний звіт Інституту Горшеніна містить результати масштабного міжнародного дослідження студентської молоді різних країн світу.

Дослідження проводилося Інститутом Горшеніна з жовтня 2010 року по березень 2011 року. Всього згідно з випадковою вибіркою було опитано 5155 студентів у 22 вищих навчальних закладах чотирьох країн: України, Росії, Польщі, Казахстану [7].

Для студентів усіх країн дослідження знання іноземних мов не є проблемою. Переважна більшість студентів володіє англійською мовою.

Найбільш англійськомовними виявилися студенти Польщі, але українці і росіяни лише трохи відстають від своїх польських однолітків. У молодих казахів, крім англійської, німецької і французької мов, в пріоритеті виявилася китайська. Кількість казахських студентів, які володіють китайською мовою, більш ніж удвічі перевищує відповідні показники по Україні і Росії. Українські студенти також досконально володіють російською, третина – німецькою, десята частина – польською і французькою.

Українці і казахи мріють навчатися у Великобританії або США, росіяни і поляки патріотично обирають навчання в рідній країні. А ось жити і працювати більшість молодих людей воліли б за кордоном.

Лише третина українців, росіян і поляків і трохи менше половини казахів хотіли б після навчання залишитися на батьківщині. При цьому яскраво виражених країн-фаворитів, куди мріють виїхати студенти, немає. Фактор глобалізації, відкрите інформаційне суспільство, юнацький космополітизм – все це, безумовно, вплинуло на ці показники. І все ж прагнення молоді

покинути свою країну – очевидний “сигнал” для роботодавців, демографів, політиків, керівників держав.

Про недостатнє знання іноземних мов українськими студентами свідчать результати проведеного соціологічного опитування фондом “Демократичні ініціативи”. За даними опитування, всього лише 2% студентів брали участь в програмах студентського обміну по Україні. А повчитися за кордоном, в рамках аналогічних програм, мали можливість тільки 5% опитаних 42% відповіли, що їм заважає також незнання іноземних мов [8].

Опитування, проведене порталом *rabota.ua*, показало, що 44% випускників, які шукали роботу, отримували відмову на співбесіді через те, що не володіють необхідною мовою або володіють нею в недостатній мірі.

При цьому через недостатній рівень володіння іноземною мовою чоловікам відмовляють на 7% частіше, ніж жінкам. При цьому відсоток впевнених у своєму високому знанні іноземної мови склав 13% – на їхню думку, рівень їх мови завжди відповідав вимогам, пред’явленим роботодавцем.

Говорячи про рівень знання іноземної мови, кожен десятий опитаний заявив, що може вільно спілкуватися нею на будь-які теми, а чверть опитаних українців оцінює свій рівень знання мови “вище середнього”.

Зазначимо, що найбільшою популярністю в Україні, як і в усьому світі, користується англійська мова – нею у тій чи іншій мірі володіють близько 90% українців, які взяли участь в опитуванні порталу *rabota.ua*. Друге місце займає німецька мова – її вивченню віддають перевагу 7% українців. Незначний відсоток респондентів добре володіють французькою, іспанською та італійською мовами.

Говорячи про рівень знання іноземної мови, кожен десятий опитаний заявив, що може вільно спілкуватися нею на будь-які теми, а чверть опитаних українців оцінює свій рівень знання мови “вище середнього”. Менше чверті опитаних назвали свій рівень іноземної мови базовим, а відсоток тих, хто володіє ним на середньому або нижче середнього рівні становить відповідно 27% і 15% [9].

За результатами дослідження “Випускники українських ВНЗ очима роботодавців”, найбільша кількість (46%) випускників відчувають, що їм не вистачає знання іноземних мов [10].

Висновки. Отже, питання поширення англомовної освіти в ЄС має неоднозначний вплив на європейську мобільність. Існування основної мови (*lingua franca*) збільшить доступність освіти. Адже, якщо мобільний студент хоче отримати магістерський ступінь в одній країні, а поїхати на стажування в іншу, існує дуже невелика вірогідність, що він ідеально знатиме 2 чи більше європейські мови. В цьому випадку англомовні магістерські програми можуть значно полегшити процес мобільності. З другого боку, мовні

конфлікти викликають невдоволення багатьох членів ЄС та ставлять під загрозу місцеві мови.

В Україні такої загрози про переважання англійської мови над українською, звичайно ж, нема. Але існує інша проблема, яка поряд з фінансовою є основною з перешкод мобільності українських студентів. Це – недостатнє володіння іноземними мовами.

Використана література:

1. *David Lasagabaster*. English achievement and student motivation in CLIL and EFL settings / David Lasagabaster // *Innovation in Language Learning and Teaching*. – 2011. – № 5. – pp. 3-18.
2. *Coleman, James A.* English-medium teaching in European Higher Education / Coleman, James A. // *Language Teaching*. – 2006. – 39(1). – P. 1–14.
3. Multilingualism in the framework of the Europe 2020 strategy and the Erasmus for All programme: (матеріали міжнародної конференції Multilingualism in Europe Limassol, Кіпр, 2012) / Wolfgang Mackiewicz // Режим доступу: http://www.celelc.org/docs/speech_08_1.pdf
4. *Wächter B. and Maiworm F.* English-taught programmes in European higher education. The picture in 2007 / B. Wächter, F. Maiworm. – Bonn : Lemmens, 2008. – 46 p.
5. *Hans De Wit*. Trends, Issues and Challenges in Internationalization of Higher Education / Hans De Wit – Centre for Applied Research on Economics and Management, Hogeschool van Amsterdam. – 2011. – 127 pp.
6. Megan Brenn-White. English-Taught Master's Programs in Europe: New Findings on Supply and Demand / Megan Brenn-Whit, Edwin van Rest. – New York, 2012. – 22 pp.
7. Молодь України (Результати соціологічного опитування інституту Горшеніна) [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/student_life/29037/
8. Болнський процес в Україні (Результати соціологічного опитування фонду “Демократичні ініціативи”) [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2012-year/1755.htm>
9. Опитування: 44% українців провалювалися на співбесіді через слабе володіння мовами [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://news.bigmir.net/business/467114>
10. Випускники українських ВНЗ очима роботодавців [Електронний ресурс] / А. Кашин, Є. Польщикова, Ю. Сахно // *Компас (Рейтинг українських вищих навчальних закладів за рівнем задоволеності освітою)* – 2012. – 24 с. – Режим доступу : http://www.yourcompass.org/PDF%20Tables/Employees%20on%20University_Graduates.pdf

ЛИСАК О. Б. *Распространение англоязычного обучения как фактор влияния на европейскую мобильность.*

Рассмотрены причины распространения английского языка в высшем образовании, положительные последствия, угрозы и проблемы, связанные с этим процессом. Сделан обзор англоязычных магистерских программ в основных европейских странах. Проанализировано состояние владения иностранным языком украинскими студентами. Сделаны выводы относительно языковой ситуации, которая сложилась в Украине и ЕС.

Ключевые слова: *многоязычие, многокультурность, lingua franca, англоязычная магистерская программа, международный язык, европейская мобильность.*

LISAK O. B. *Expansion of english-medium learning as a factor of influence on european mobility.*

The causes of spreading English in higher education, benefits, threats and problems associated with this process were examined. A review of English-language master's programs in major European countries was made. Was analyzed the level of foreign language competence of Ukrainian students. The conclusions about the linguistic situation in Ukraine and the EU were made.

Keywords: *multilingualism, multiculturalism, lingua franca, English-language master's program, the international language, European mobility.*